

<https://doi.org/10.15407/fd2020.02.065>
УДК 1 (091)

Ірина ВАЛЯВКО, кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник відділу історії філософії України,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, Трьохсвятительська, 4
ivaliavko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9884-7132>

ЗИГМУНД ФРОЙД І ПСИХОАНАЛІЗ В УКРАЇНІ (перша половина ХХ століття)¹

У статті аналізовано історію сприйняття та розвитку концепцій З. Фрейда в Україні в першій половині ХХ століття. Автор зазначає, що історія психоаналізу впродовж тривалого часу була вилучена з нашої історичної та культурної пам'яті, а праці українських психоаналітиків за радянських часів повністю випали з наукового обігу. Проте, на початку ХХ століття психоаналіз досить успішно почав розвиватися на українських теренах і мав перспективи подальшого розвитку і поглиблення. Автор розглядає чотири основні центри поширення психоаналізу в Україні в окреслений період — Київ, Одесу, Харків та Львів, а також аналізує чотири періоди поширення та розвитку психоаналізу на теренах України: (1) сприйняття та поширення психоаналізу (1900–1917); (2) творчий розвиток та переосмислення психоаналізу в Україні (1920-ті — початок 1930-х); (3) критика та заборона психоаналізу (1930-ті); (4) підпільний, або «латентний» період психоаналізу (1930–1950-ті). У підсумках автор констатує, що теоретичні ідеї психоаналізу набули визнання та осмислення і їх можна розглядати як явище українського культурно-національного життя. Праці Івана Франка, Степана Балея, Валеріана Підмогильного, Якіма Яреми, Сильвестра Гаєвського, Абрама Халецького, Якова Когана демонструють нам початок розвитку українського психоаналізу та творчих досліджень проблеми несвідомого.

Ключові слова: З. Фрейд, психоаналітичний рух, періоди та центри розвитку психоаналізу в Україні, фрейд-марксизм, прикладний психоаналіз, спадкоємність ідей, український психоаналіз.

¹ Ця стаття є доповненою і переробленою версією доповіді, виголошеної на Міжнародному психоаналітичному конгресі «Батьківщина — що це значить для нас сьогодні?», який проходить у Києві 27–28 травня 2016 року, і згодом надрукованої у часописі «Психоаналіз»: Валявко, І. (2017). Родина и истоки украинского психоанализа. *Психоанализ*, 1 (20), 139–159.

Цитування: Валявко, І. (2020). Зигмунд Фрейд і психоаналіз в Україні (перша половина ХХ століття). *Філософська думка*, 2, 65–85. <https://doi.org/10.15407/fd2020.02.065>.

Упродовж багатьох десятиліть історія розвитку психоаналізу в Україні була «вилученою» з нашої історичної й культурної пам'яті. Праці українських психоаналітиків за радянських часів повністю випали з наукового обігу і до цього часу залишаються маловідомими або практично невідомими як за кордоном, так і серед українських науковців. Проте на початку ХХ століття психоаналіз досить успішно починав розвиватися на українських теренах і мав перспективи подальшого розвитку та поглиблення. Досліджуючи історію психоаналізу в Україні, складно чітко провести межу між розвитком психоаналізу в Україні і в Росії на початку ХХ століття, оскільки велика частина України входила до складу Російської імперії і сприймалась як єдина держава. Засновник психоаналізу Зигмунд Фройд, кажучи про розвиток психоаналізу в Росії, перш за все згадував Одесу. У «Нарисі історії психоаналітичного руху» (1914) він писав: «У Росії психоаналіз відомий та поширений; майже всі мої книги, як і інших прихильників аналізу, перекладені російською мовою. Але більш глибоке розуміння психоаналітичних учень ще не встановилося. Наукові внески російських лікарів і психіатрів в царині психоаналізу можна до теперішнього часу вважати незначними. Тільки Одеса має в особі М. Вульфа представника аналітичної школи» [Фрейд, 1923: с. 41]. В одному з листів 1912 року до К.-Г. Юнга Фройд із задоволенням зазначав: «У Росії (в Одесі), здається, почалася місцева епідемія психоаналізу»². Одеса впродовж тривалого часу залишалася єдиним відомим йому центром психоаналітичного руху. Однак психоаналіз був відомий і розвивався не тільки в Одесі, але і в інших містах України. У зв'язку з цим виникає низка питань: Чи можемо ми говорити про український психоаналіз чи все ж таки про психоаналіз в Україні і за якими критеріями відмінностей? Чи має психоаналіз в Україні свою специфіку і спадкоємність, і чи можна говорити про українську традицію психоаналізу? Ці питання досі залишаються в полі наукових дискусій.

Розмірковуючи над «долею психоаналізу» в Україні, першою чергою варто звернутися до історії його появи, сприйняття та інтерпретації в українській культурі³. В Україні першої половини ХХ століття психоаналіз набув поширення в 4-х основних центрах: Києві, Одесі, Харкові та Львові⁴.

² Див.: [The Freud-Jung Letters, 1974].

³ На мою думку, історію психоаналізу в Україні варто починати з «дофрейдівського» періоду, а саме з постаті Івана Франка і його праці «Із секретів поетичної творчості» (1898), яка у своїй концепції дуже близька до психоаналізу. Звичайно, розуміння і трактування процесів людської психіки у Франка і Фрейда різняться, але рухалися вони в одному напрямку. В основі їхніх роздумів лежать праці сучасних їм дослідників психології, таких як Макс Десуар, Вільгельм Вундт, Густав Теодор Фехнер; послання на них фігурують і у Фрейда, і у Франка. Тобто Франко не є «послідовником» психоаналізу, оскільки, створюючи свою працю, він навряд чи був знайомий з основними положеннями теорії Фрейда. Для нас важливо те, що типологічні збіги між їхніми підходами вочевидною психологічний дискурс кінця ХІХ століття, в контексті якого вони обидва перебували.

⁴ На сьогодні історія розвитку психоаналізу в Україні мало вивчена, і в ній ще багато «білих плям» і забутих імен. Найбільш повну інформацію з цієї теми подано у двох ви-

Одеса

Одеса була одним з найпотужніших центрів психоаналізу в Україні. Засновниками і рушійною силою психоаналізу в Одесі були лікарі-психіатри Мойсей Вульф і Яків Коган. Здобувши медичну освіту в Новоросійському та Берлінському університетах, Вульф під час роботи у 1907 році в Психіатричному санаторії К. Менделя познайомився з працями Зигмунда Фрейда і захопився новим методом — психоаналізом. У 1908-му Вульф пройшов власний психоаналіз у Фрейдівського учня Карла Абрагама, який познайомив його особисто із Зигмундом Фрейдом, з яким він відтоді листувався та підтримував дружній контакт. Повернувшись у 1909 році до Одеси, Вульф розвиває активну діяльність з перекладу та популяризації праць Фрейда і впровадження методу психоаналізу в медичну практику. На час поширення психоаналізу в Одесі вже існувала психіатрична школа, що відрізнялася широкими гуманітарними інтересами, й це допомогло в роботі Вульфа. Він залишався в Одесі до 1914 року, а потім переїхав до Москви, але не втрачав зв'язків з Одесою, де й далі виходити друком його роботи. В Одесі сформувалося коло психіатрів, зацікавлених психоаналізом, серед них І. Бірштейн та В. Ліхницький, які друкували свої дописи в психоаналітично орієнтованому московському журналі «Психотерапія». Крім того, в Одесі практикував психоаналіз лікар-психіатр Леонід Дрознес⁵, відомий тим, що в 1910 році привіз у Відень свого пацієнта Сергія Панкеєва, що увійшов до історії психоаналізу як знаменитий пацієнт Зигмунда Фрейда — «Людина-Вовк», з яким засновник психоаналізу працював багато років.

Пізніше зацікавленість психоаналізом від старшого покоління перейшла до молодшого. У 1920-х роках у стінах Одеської психіатричної лікарні під керівництвом відомого психіатра професора Е. Шевальова сформувалася група молодих психіатрів-психоаналітиків, до якої входили Я. Коган, А. Халецький, О. Певницький та ін. Захопленість спільною ідеєю згуртувала психоаналітиків, і вони впроваджували психоаналіз у практику лікарні. Судячи з публікацій, особливу увагу психоаналітиків одеської школи привертала проблеми нарцисизму, ідентичності, психодинамічної оцінки психозів, дитячого психічного розвитку. В Одесі видавали праці З. Фрейда та відомих психіатрів — прихильників психоаналізу Е. Блейлера і П. Шильдера, публікували московські доповіді М. Вульфа, що містили детально запротоковані спостереження за дітьми. У 1927 році Вульф емігрував до Німеччини, а в 1929-му в Одесі було надруковано його брошуру «Психологія дитячих примх», яка й досі не втратила актуальності. Я. Коган стоїть на другому місці, після Вульфа, за кількістю перекладених творів З. Фрейда. Він також

даних: збірці «Історія психоаналізу в Україні» [История, 1996] та книзі Еткінда «Ерос неможливого: Історія психоаналізу в Росії» [Эткинд, 1993].

⁵ Див.: [Дрознес, 1911; 1914]. Батько Леоніда Михайло Дрознес (1844–1912) був відомий лікар-психіатр, який у 1888-му переїхав до Одеси, де відкрив приватну лікарню для нервово- і душевнохворих. Активно обстоював ідею необхідності громадських здравниць для душевнохворих. Вивчав питання психопатології дитячого і юнацького віку.

зорганізував роботу з перекладу праць інших піонерів психоаналізу. Без перебільшення можна сказати, що Одеса відкриває і завершує ранню історію психоаналізу в Україні — остання публікація Я. Когана з'явилася 1941 року.

Київ

У дореволюційному Києві теорія психоаналізу, як і ім'я її засновника, були також досить відомі. Одним із місць поширення ідей психоаналізу був Київський університет св. Володимира, де на історико-філологічному відділенні читали курс психології. Збереглися спогади одного з його слухачів, а в подальшому відомого радянського філософа, фахівця з історії античної та західноєвропейської філософії Валентина Асмуса. Згадуючи про курс психології, який на той час в університеті читав інший оригінальний мислитель, філософ, культуролог, а в подальшому богослов Василь Зеньковський, Асмус писав: «Читав він [В.В. Зеньковський] із захопленням, місцями натхненно. Спеціальна психологічна ерудиція його була величезна... Особливість його читань полягала в тому, що він читав психологію як філософську науку. Психологічні теорії й поняття ... він доводив до їх філософських принципів, засад і джерел ... Він знайомив нас з останніми течіями й захопленнями зарубіжної психології та філософії. На лекціях із психології у 1914 році, на семінарських заняттях у 1915 році Зеньковський вводив нас не тільки в ідеї Гусерля, Мейнонга, але також знайомив із психоаналізом Фрейда, якого він рекомендував нам вивчати як видатного і оригінального психолога. ... на цих лекціях ми вперше почули ім'я Юнга» [Асмус, 1990: с. 91, 104]. Зеньковський у 1913–1914 роках стажувався в Італії та Німеччині. Під час стажування він також відвідував Відень і, оскільки цікавився новими ідеями в царині психології, цілком міг потрапити й на відкриті лекції Фрейда. У всякому разі, він був обізнаний щодо методу психоаналізу і читав німецькою мовою праці Фрейда. Постійним слухачем лекцій, а пізніше активним учасником психологічного семінару Василя Зеньковського був також Дмитро Чижевський — неординарний мислитель, філософ, славіст, дослідник духовної історії слов'ян, яскравий представник української діаспори. В еміграції у Празі (1924–1932) він був членом «Російського психіатричного гуртка», створеного російським психоаналітиком і послідовником Зигмунда Фрейда Миколою Осиповим, який, познайомившись із фундатором психоаналізу 1910 року, впродовж усього життя підтримував з ним професійні та дружні контакти, листувався з ним і вважав себе його учнем. У 1925-му Осипов зорганізував у Празі «Російський психіатричний гурток», який відчутно посприяв поширенню психоаналітичних ідей і створенню в Чехословаччині психоаналітичного середовища. Цьому також сприяли публікації Осипова і членів психіатричного гуртка та публічні виступи з питань психіатрії, психотерапії та психоаналізу. Чижевський разом з Осиповим входив також до «Товариства з вивчення творчості Ф.М. Достоевського», створеного Альфредом Бьоме, і обидва досліджували твори Достоевського в психоаналітичному ключі. Тож психоаналіз, з теорією

якого Чижевський ознайомився ще в Київському університеті св. Володимира, справив на нього певний вплив. Можливо, лекції Зеньковського щодо психоаналізу та його засновника Зигмунда Фрейда вплинули також на світогляд інших студентів університету, але поки у нас немає даних для підтвердження цього факту. Однак навіть на підставі наявних матеріалів можна припустити, що Київський університет був одним із центрів поширення ідей психоаналізу.

До «київської групи» можна також віднести Д. Епштейна, який 1911 року публікував свої статті у Віденському психоаналітичному журналі, І. Залкінда (однофамільця відомого московського психоаналітика Арона Залкінда), Е. Виноградова та Е. Голдовського. Пізніше у 20-ті роки київські психоаналітики, серед яких переважно були лікарі-психіатри, групувалися навколо кафедри психіатрії Київського медичного інституту, якою керував професор Валентин Гаккебуш, та Київського психоневрологічного інституту, створеного 1923 року. У 1925-му В. Гаккебуш разом із Б. Маньківським заснували журнал «Радянська психоневрологія» (спочатку «Сучасна психоневрологія»). На сторінках цього журналу було вміщено чимало психоаналітичних публікацій. Ще одним виданням, яке доволі часто друкувало статті психоаналітичного спрямування, був літературно-мистецький та громадський журнал «Життя й революція», друкований у Києві з 1925-го по 1934-й. Особливо популярними були статті з прикладного психоаналізу: «психоаналіз і художня творчість», «психоаналіз і мистецтво», «психоаналіз і біографія», активно розвивали й тему «психоаналіз і марксизм». Тобто в Києві існувало певне коло людей, які активно цікавилися теорією та практикою психоаналізу і розвивали ці ідеї у в прикладній сфері та в медичній практиці в психоневрологічному інституті. Це згодом могло стати основою для формування психоаналітичної школи, проте історичні події не дали розвинути цим тенденціям.

Харків

Наступним за значенням психоаналітичним центром України того періоду був Харків. Тут працювали такі орієнтовані на психоаналіз вчені, як О. Гейманович, І. Аптер, Г. Маліс, П. Бриль. Психоаналіз у Харкові формувався в тісній взаємодії з кількома науковими традиціями, вкоріненими раніше. Харківська філософська й психологічна школи в ХІХ столітті перебували під впливом кантіанства, яке запровадив професор Харківського університету Йоганн Шад. Поряд із цим, наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття у Харкові розвинувся оригінальний психолітературний напрямок, започаткований працями Олександра Потебні та Дмитра Овсянико-Куликовського. Представники цієї школи в 1907–1923 роках видавали в Харківському університеті збірку «Питання теорії і психології творчості», де розглядалися проблеми психології творчого процесу. На початку 1930-х років у Харкові сформувалось неформальне об'єднання психологів — «Харківська психологічна школа». Саме тоді до Харкова з Москви «мігрувала» група талановитих психологів: О. Леонт'єв, О. Лурія, О. Запорожець, Л. Божович, рятуючись

від посилення ідеологічного тиску й, одночасно, від арештів і репресій, що розпочалися у столиці. Тут вони об'єдналися з місцевими психологами П. Гальперіним, П. Зінченком, В. Асніним та іншими й разом плідно працювали. Сформовані традиції психології та психіатрії діставали новий імпульс розвитку на базі зорганізовуваних наукових, навчальних та лікувальних закладів. Так, упродовж 1921–1922 років було створено Український психоневрологічний науково-дослідницький інститут на базі харківської психіатричної лікарні. Першим директором інституту став невролог Олександр Гейманович. У 1926-му частину лікарні, що залишилася, перетворили на Український державний інститут клінічної психіатрії і соціальної психогієни. А 1932 року обидва інститути були об'єднані у Всеукраїнську психоневрологічну академію, яку очолила Олена Затонська — дружина наркома просвіти УРСР Володимира Затонського. У 1937-му Академію реорганізували в Український психоневрологічний інститут. У цих закладах утворилася творча атмосфера креативного пошуку і розвитку різних напрямків вивчення психіки особистості, зокрема й психоаналізу.

У Харкові, який на той час був столицею України, на початку 20-х років психоаналіз був достатньо популярним і органічно проникав у різні сфери культури. Метод психоаналізу вважали універсальним ключем до різноманітних проблем людської психіки. Наприклад, у харківському громадсько-політичному і літературно-науковому місячнику «Червоний шлях» було надруковано статтю Е. Берглера «Психоаналіз. Суть та значіння науки проф. З. Фрейда», в якій автор зазначає: «Психоаналіз Фрейда є необхідним засобом для кожного лікаря ... Зі студії психології неврозу здобуто багато для розуміння культурного розвитку, бо неврози, з одного боку, виявляють вражаючі і глибокі аналогії до творчості в мистецтві, релігії та філософії, а з другого боку, вони бувають їхнім перекрученням. Ледве чи існує якась галузь історії культури та соціології, яку дійсно можна було б зрозуміти без психоаналізу» [Берглер, 1923: с.135]. Редакцію «Червоного шляху» очолювали відомі українські поети: Павло Тичина, Василь Блакитний, Микола Хвильовий, тож можна припустити, що тема психоаналізу була цікавою і для них. До психоаналітичної проблематики звертається і харківський педагогічний журнал «Шлях освіти»: 1922 року в ньому опубліковано статтю В. Рижкова «Психоаналіз як система виховання», ідеї якої перегукуються з концепцією доньки засновника психоаналізу — Анни Фрейд. У 1923-му в цьому журналі виходить стаття Карла Юнга «Конфлікт дитячої душі». Тож у 1920-ті роки психоаналіз у Харкові цікавив не тільки психологів і психіатрів, а й педагогів, літературознавців, філологів тощо.

Львів

Відомості щодо розвитку психоаналізу у Львові на сьогодні невеликі. У 1916 році у Львові виходить друком праця доктора Степана Балея «З психології творчості Шевченка» — оригінальне психобіографічне дослідження життя

і творчості класика української поезії, написане в річницю психоаналітичної теорії. Балеї був учнем Казімежа Твардовського та Карла Штумпфа. Обидва філософи були учнями відомого німецького мислителя Франца Brentano, лекції якого слухав, а також приватні уроки брав Зигмунд Фройд. Балеї був одним з активних учасників Львівсько-Варшавської філософської школи і під керівництвом Твардовського захистив 1911 року докторат з філософії, а 1923-го року став доктором медицини. З 1912-го по 1914-й він проходив стажування у Німеччині, Франції та Австрії й певний час жив у Відні. Він був добре обізнаний із працями Фройда і, цілком можливо, перебуваючи у Відні, міг слухати його лекції. У своїх працях він спирається на метод і теоретичні розробки психоаналізу, але водночас творчо його переосмислює і пропонує свої підходи. Так, у дослідженні особистості Шевченка через аналіз його творчості Балеї спирається не на міф про Едипа, який ґрунтовно розробляв Фройд, а на інший давньогрецький міф про Ендиміона. В цьому міфі прекрасна богиня Місяця Селена пестить сплячого красеня Ендиміона, який при цьому залишається пасивним. Цей сюжет Балеї використовує як символ таких любовних відносин, у яких жінка постає як кохана і водночас як турботлива мати, перебираючи на себе активну функцію, а чоловік пасивний та інфантильний. Цей міф, на думку Балея, відображає одну з граней психічної реальності Шевченка — ранню втрату матері, переживання, пов'язані з цією подією, і подальшу сублімацію в творчості еротичних мотивів та пошук компенсації втрати через своїх персонажів, де присутній культ матері. Балеї зазначав: «Приписування більшої ролі образу матері Шевченка, як небудь слово “мати” є для него “великим”, “найкращим” словом, перецінь про своє відношення до власної матері не говорить нігде обширніше... З точки погляду психоаналітичної теорії не лежить тут однак ніяка трудність; згідно з нею не є умовиною впливу дитинячих переживань на психіку пізнішого життя, щоби в душі лишився із них свідомий спомин; вистане, як ми вже перше згадали, щоби сліди їх лишилися під порогом свідомости. Таке підсвідоме існування психічних комплексів улекшує не раз їх вплив на свідоме життя...» [Балеї, 2002: с. 204]. Отже, творчість Шевченка, на думку Балея, багато в чому є сублімацією дитячих переживань, яка дала можливість виходу лібідинозної енергії. Балеї зазначав, що такого роду почуття через матер переносяться у Шевченка на образ України, котра набуває в його творчості жіночих рис. Остання постає для нього в образі матері-покритки, тобто жінки, яка була спокушена і кинута коханим і тому залишається в неподільному володінні її сина. Таким чином, Балеї описує предедипальну природу любові Шевченка до України.

На початку століття Львів входив до складу Австро-Угорської імперії, а з 1918-го по 1939-й — до складу Польщі. Місцеві психіатри, психологи, філософи, філологи перебували в тісних контактах з австрійськими та німецькими колегами й могли, так би мовити, безпосередньо з першоджерел

черпати інформацію про метод психоаналізу. Напевно, вони використовували цей метод у своїй психіатричній діяльності, а також у своїх творах. Однак ця тема потребує ще ретельного дослідження.

Крім чотирьох центрів, відомих нам на сьогодні (можливе, їх існувало більше), в історії розвитку психоаналізу в Україні першої половини ХХ століття можна умовно вирізнити чотири періоди:

1. Сприйняття та поширення психоаналізу (1900–1917).
 2. Творчий розвиток та переосмислення психоаналізу в Україні (1920-ті — початок 1930-х).
 3. Критика та заборона психоаналізу (1930-ті)
 4. Підпільний або «латентний» період психоаналізу (1930–1950-ті).
- Отже, розгляньмо ці періоди детальніше.

Сприйняття та поширення психоаналізу (1900–1917)

Перший період пов'язаний з поширенням психоаналізу на теренах України, яка в той час входила до складу двох імперій: Російської та Австро-Угорської. В цей період було створено згадані вище психоаналітичні центри, які перебували під різними науковими та культурними впливами. Головні риси цього періоду — безпосередній контакт із західними колегами; ознайомлення з працями засновника психоаналізу Зигмунда Фрейда та віденського кола психоаналітиків, особистий контакт з ними; переклад праць психоаналітиків російською мовою; початок інтеграції психоаналізу у вітчизняну науку, медичну практику та суспільне життя. У цей час психоаналізом займалися головню лікарі-психіатри. Щоправда, за рідкісними винятками, робили це у стінах державних медичних установ. Що стосується перекладів, то впродовж 1910–1930-х років було перекладено багато праць З. Фрейда та «піонерів» психоаналізу: К. Абрагама, Е. Блеєра, Ш. Одиєра, П. Шильдера, В. Штекеля, С. Ференці, К. Юнга та ін.

Проте не можна безпосередньо пов'язувати інтенсивність поширення психоаналізу в Україні з кількістю перекладених творів віденських психоаналітиків. Адже «першу хвилю» психоаналітиків в Україні й тих, хто цікавився психоаналізом, становили переважно лікарі-психіатри та близькі до цієї сфери фахівці, більшість з яких (якщо не всі) прекрасно володіли німецькою мовою і не потребували перекладу психоаналітичних праць. Вони могли вільно читати праці в оригіналі, що, безумовно, і робили. Застосовуючи цей метод, вони водночас переосмислювали його, про що свідчать їхні власні публікації⁶. Отже, в цей період поширюються відомості про метод психоаналізу, відбувається безпосередній контакт з віденським колом психоаналітиків, розповсюджуються праці психоаналітиків та йде практичне застосування цього методу.

⁶ Див.: [Дрознес, 1907; Вульф, 1909; 1911; Гейманович, 1910; Лихницький; 1912; Бирштейн, 1913; Балей, 1916].

Творчий розвиток та переосмислення психоаналізу в Україні (1920-ті — початок 1930-х років)

Другий період починається у буремні 20-ті й триває до початку 30-х років. Цей час можна схарактеризувати як період розквіту психоаналізу в Україні, появи оригінальних яскравих праць, розвитку прикладного психоаналізу і творчого осмислення вчення Зигмунда Фрейда. Отже, у 1920-х роках психоаналіз в Україні привертая виняткову увагу не тільки в лікарських та наукових колах, а й із боку широкого загалу. З'явилася низка праць, в яких психологію вікових особливостей, аналіз психічних процесів, проблеми художньої творчості інтерпретували в рамках теорії психоаналізу⁷. Українські прихильники психоаналізу широко використовували його науково-термінологічну базу, в їхніх працях часто зустрічаються такі терміни, як «надолуження», «витіснення», «компенсація», «сублімація», «лібідо» тощо. Відчувалося також прагнення доповнити теорію психоаналізу, вивести її на нові обрії, а також здійснити синтез фрейдизму й марксизму, зокрема за допомоги вчення про умовні рефлекси. Осмислюючи психоаналіз в дусі рефлекторної теорії Івана Павлова, деякі українські психологи намагалися об'єктивними засобами розшифрувати «психологію глибин» людського життя і застосувати систему «рефлексологічного фрейдизму», трактуючи її в дусі діалектичного матеріалізму⁸. В деяких працях концепцію Фрейда підносили, за її значенням, до рангу відкриття Галілея. Відомий радянський психолог Лев Виготський у передмові до праці Фрейда «По той бік принципу задоволення» із захопленням писав: «Вже саме відкриття нової Америки — країни по той бік принципу задоволення — складає Колумбову заслугу Фрейда», і додавав, що в цих поглядах є «глибоко матеріалістична» ідея [Виготський, 1989: с. 10]. В деяких працях 20-х років можна зустріти твердження, що психоаналіз в психологічному напрямку продовжує історичний матеріалізм, а у своїх методологічних передумовах і принципових висновках несвідомо відтворює положення діалектичного матеріалізму⁹. Психоаналіз сприймався багатьма як революційний метод, матеріалістичний у своїй основі, і це багато в чому відповідало часу «бурі й натиску».

Водночас у психоаналітичних колах активно йшли дискусії з приводу клінічних методів психоаналізу та впровадження їх у роботі з пацієнтами. Прикладом цього може слугувати полеміка двох відомих психіатрів Олександра Гаккебуша і Мойсея Вульфа. Київський професор Гаккебуш не був прихильником психоаналітичного методу, проте з розумінням ставився до

⁷ Див.: [Рыжков, 1922; Берглер, 1923; Малис, 1924; Юринец, 1924; Вульф, 1925; Гаккебуш, 1925; Ярошевський, 1925; Вульф, 1926а,б; Гаєвський, 1926; Губер-Гриц, 1926; Коган, 1926; 1927а,б; 1928; Халецкий, 1926; Перлін, 1926; 1927; Підмогильний, 1927; Смирнов, 1927; Халецкий, 1927; 1928; Аптер, 1929; Вульф, 1929; Малис; 1929].

⁸ Див.: [Дрознес, Скальковий, 1925].

⁹ Див.: [Райх, 1922; Рыжков, 1922].

захоплення своїх співробітників і, завдяки цьому, в очолюваному ним журналі «Сучасна психоневрологія» доволі часто друкували статті психоаналітичної спрямованості. На сторінках цього журналу розгорнулася відкрита полеміка між Гаккебушем і Вульфом¹⁰. Не вдаючись до детального аналізу цієї професійної дискусії між двома психіатрами, зазначу, що сам факт існування наукової дискусії доводить достатньо високий рівень поширення та застосування психоаналітичних теорій і практичних методів. І це мало свої підстави, адже побудова нового суспільства передбачала творення принципово нової людини. Для виконання цього завдання радянська наука, підтримувана ідеологією, йшла на найрізноманітніші експерименти. Револьюційність ідей Фрейда виявилася співзвучною духові часу. Отже, роль психоаналізу на початку 1920-х років стрімко зростає, він стає популярним в інтелектуальних колах Радянського Союзу. У спеціалізованих журналах, таких як «Психотерапия», «Современная психиатрия», «Журнал невропатологии и психиатрии им. С.С. Корсакова», публікуються статті Фрейда та інших закордонних психоаналітиків. Продовжують видавати російською мовою блискучі переклади праць відомих психоаналітиків: К. Абрагама, А. Адлера, Г. Закса, О. Ранка, В. Штекеля. Психоаналіз починає впливати на філософську думку, природничо-наукове і літературне життя.

Розвиток психоаналітичних теорій і практик в Україні йшов паралельно із розвитком психоаналізу в Росії. Щоправда, в Україні цей процес був більш поміркованим і довготривалим, тоді як у Росії психоаналіз зазнав значних коливань: від бурхливого підйому до стрімкого розвінчання і заборони. Оскільки психологи та психіатри, зацікавлені психоаналізом, часто переміщалися між лікарнями, науковими інституціями та університетами України та Росії, варто коротко розглянути, що відбувалось в цей час у Росії.

У 1921 році І. Єрмаков і М. Вульф, який на той час переїхав з Одеси до Москви, з метою поширення психоаналітичного руху створюють у Москві «Психоаналітичну асоціацію досліджень художньої творчості». У 1922-му на основі Асоціації, за підтримки Льва Троцького та Надії Крупської, заснують Російське психоаналітичне товариство (РПТ) чисельністю 14 осіб (голова — І. Єрмаков, секретар — М. Вульф). Крім психоаналітиків «першої хвилі» до нього увійшли особи, близькі до вищих кіл влади (О. Шмідт, П. Блонський). Діяльність Товариства зосереджується у двох секціях: медичній, яку очолює Вульф, та педагогічній, на чолі якої стоїть Блонський. З цього ж року розпочато випуск книжкової серії «Психологічна та психоаналітична бібліотека», що мала на меті ознайомлення широкого кола читачів з психоаналітичною теорією в систематизованому вигляді. До 1925 року включно в

¹⁰ Конкретніше виглядало це так: В.М. Гаккебуш «До критики сучасного застосування психоаналітичного методу лікування» (Современная психоневрология (СП), 1925, № 8); М. Вульф «Відкритий лист редакторів» (СП, 1926, т. 2, № 3); В.М. Гаккебуш «Відповідь голові російського психоаналітичного Товариства д-ру М.В. Вульфу» (СП, 1926, т. 2, № 3).

серії виходять новітні праці Зигмунда Фрейда, Ернеста Джонса, Шандора Ференці, Мелані Кляйн, Карла Юнга та ін. У 1923-му відбувається злиття РПТ з Казанським психоаналітичним товариством, створеним роком раніше і очолюваним Олександром Лурія. Того ж року Міжнародна психоаналітична асоціація ухвалює рішення включити російську групу до свого складу (рішення було підтверджено в 1924-му на Зальцбурзькому конгресі). Психоаналітичні методи опановували також у наукових психологічних центрах: Інституті з вивчення мозку і психічної діяльності в Петрограді під керівництвом Володимира Бехтерева, в Московському психоневрологічному інституті тощо. У 1923-му Іван Єрмаков зорганізовує і очолює Державний психоаналітичний інститут (ДПІ) з амбулаторією і клінікою; під його керівництво переходить Дитячий будинок-лабораторія, відкритий 1921 року при Московському психоневрологічному інституті (з 1923-го — Будинок-лабораторія «Міжнародна солідарність»). У роботі ДПІ та будинку-лабораторії активну участь беруть Мойсей Вульф, Іван Єрмаков, Павло Блонський, Віра Шмідт (дружина Отто Шмідта) та ін. В цей час до Радянського Союзу повертається Сабіна Шпільрейн, яка була пацієнткою, а згодом аналізанткою Карла Юнга, кореспонденткою Зигмунда Фрейда і однією з перших талановитих жінок-психоаналітиків. Вона активно залучається до роботи Дитячого будинку-лабораторії та Психоаналітичного інституту. До речі, це був не простий Дитячий будинок, там виховували дітей високопоставлених радянських чиновників, в тому числі й Василя Сталіна. Радянське керівництво сподівалося, що психоаналіз допоможе створити нову генерацію людей — радянську людину, і починати «процес творення» треба саме з дітей. Це був час надій, великих очікувань та небаченого злету психоаналізу в радянському суспільстві. Радянські вчені брали участь в роботі міжнародних психоаналітичних конгресів, публікували свої матеріали у професійних закордонних журналах, були членами закордонних психоаналітичних організацій. Поширенню психоаналізу на радянських теренах, безумовно, сприяло зацікавлення та непідробний інтерес деяких впливових політичних діячів, насамперед Льва Троцького та Карла Радека. Троцький познайомився з психоаналізом ще в еміграції, завдяки своєму колезі Адольфові Йоффе, який був аналізантом відомого психоаналітика Альфреда Адлера. Троцький у Відні неодноразово зустрічався з Адлером та відвідував «Товариство вільного психоаналітичного дослідження». Захопившись ідеями психоаналізу, він після революції всіляко підтримував розвиток психоаналізу та сприяв його поширенню.

Подальші події визначалися відсутністю очікуваних швидких результатів від роботи Дитячого будинку-лабораторії і, як наслідок, навалюю критики і претензій з боку вищих інстанцій — Головна науки і Наркомосу. Психоаналіз, який має на меті заглиблення людини у самопізнання, вихід у сферу несвідомого та відкидання нав'язаних установ і приписів через індивідуальну психологічну роботу, — все це за визначенням не могло сприяти масштабному

творенню «геному радянської людини», яку керманічі мислили як просту заміну шестерню в тоталітарному державному механізмі. Психоаналіз діяв навпаки, і це дратувало керівництво, ставало незручним. Отже, 1925 року Рада народних комісарів приймає резолюцію про ліквідацію ДПІ у зв'язку з невідповідністю результату роботи вкладеним коштам. У 1927-му падає вплив Льва Троцького, який підтримував психоаналітичний рух; емігрує до Німеччини (пізніше — до Палестини) один із його найактивніших діячів М. Вульф, і пост секретаря РПТ обіймає Віра Шмідт. Того ж року після дворічної перерви виходить остання книга в серії «Психологічна та психоаналітична бібліотека» (В. Волошинов. «"Фрейдизм": критический очерк»). Відтоді робота в РПТ фактично припиняється; застій посилюється, а в 1928-му починаються відкриті переслідування прихильників Льва Троцького, і під цю категорію потрапляє і психоаналіз, якому Троцький «патрунував». Спроби Івана Єрмакова зміцнити позиції психоаналітиків у цій ситуації залишаються безрезультатними. У 1930 році діяльність РПТ остаточно припиняється.

Критика та заборона психоаналізу (1930-ті роки)

Ідеологічну ситуацію боротьби з психоаналізом посилила постанова ЦК ВКП (б) «Про журнал: "Під прапором марксизму"» від 5 січня 1931 року. В цій постанові було сформульовано завдання подальшого розвитку марксистсько-ленінської філософії, базовані на критиці всіх антимарксистських і антиленінських настанов у суспільних і природничих науках. Під це визначення потрапляли будь-яке наукове вільнодумство, захоплення західними (буржуазними) теоріями чи незгода з лобійованими владою так званими науковими ідеями (на кшталт лисенківщини). Зазначмо, що критика психоаналізу почалася не після цієї постанови, а набагато раніше. Але якщо у 1920-х роках це була лише полеміка, навіть дискусія з психоаналізом, в якій дискутанти хотіли якимось чином примирити фрейдизм і марксизм, знайти «спільні точки перетину», створити загальний фундамент і поставити психоаналіз «на службу» радянській системі¹¹, то пізніше у 1930-х починається розгромна і безоглядна критика методу психоаналізу та всіх, хто його підтримував. У роботах українських психологів, філософів, літературознавців 30-х років містяться гостра критика теоретичних поглядів Зигмунда Фрейда, які начебто були сприйняті деякими психологами та психіатрами як «нове євангеліє»; стверджується, що для багатьох соціал-демократів Фрейд замінив Маркса; що фрейдизм не розкриває психологічних особливостей конкретної соціально-класової людини за умов конкретної історичної доби й тому він неприйнятний для радянської системи¹². У 1932 році Сталін оголошує психоаналіз «троцькістською контрабандою», і з цього моменту

¹¹ Див.: [Перлін, 1926; Малис, 1924].

¹² Див.: [Юринец, 1930; Мокульський, 1931].

офіційний і санкціонований державою розвиток цього напрямку на території СРСР припиняється.

Проте спроби об'єднати вчення Маркса і Фройда не пройшли марно, і пізніше, у 1950-ті роки соціальний психолог, філософ та психоаналітик Ерих Фром здійснив досить вдалу спробу синтезу фройдо-марксизму. Неомарксистське трактування допомогло Фромові знайти точки дотику цих двох вчень. Відправною точкою стало те, що центральною для них є проблема особистості, й те, що обидва мислителі вважали, що людське буття означене станом постійного конфлікту. Маркс показав, що людська свідомість і буття нерозривно пов'язані із соціально-економічними чинниками, які формують потреби людини та визначають її поведінку. Проте недолік марксизму Фром убачав у відсутності психологізму. У своїх теоретичних розробках Фром соціологізує класичний психоаналіз і психологізує соціальне вчення Маркса. Синтез фройдо-марксизму привів Фрома до соціокультурної форми психоаналізу і багато в чому визначив гуманістичний вектор його розвитку.

Підпільний, або «латентний» період психоаналізу (1930–1950-ті роки)

Після заборони психоаналізу як буржуазної псевдонауки він не згас остаточно, а перейшов у латентну стадію «неофіційного існування». Переважна більшість психоаналітиків (і тих, хто щиро цікавився психоаналізом), рятуючись від критики та переслідувань, мігрували в сусідні царини педології та психотехніки. Найбільше послідовні, на кшталт Осипова та Вульфа, покинули СРСР. Таким чином, з початку 30-х років настає четвертий період, який можна схарактеризувати як «латентний», оскільки це було радше «виживання», ніж творчий розвиток психоаналізу. Найкраще його суть передає «міф про портрет Фройда-Павлова», що висів у кабінеті одеського психоаналітика Якова Когана: в робочий час портрет був повернений до відвідувачів зображенням визнаного вченого рефлексолога Івана Павлова, а після роботи, коли наставав час нелегальних аналітичних пацієнтів, портрет повертався іншим боком, де було зображено Зигмунда Фройда. Отже, простором психоаналізу стає «таємна свобода». Хоча треба відзначити, що і в цей час і далі виходять друком твори, написані в психоаналітичному річищі. Прикладом можуть слугувати праці Якова Когана¹³. Однак більшість авторів боялися безпосередньо виявляти симпатію до психоаналізу і мусили «маскувати» свої погляди. І все ж, аналізуючи цей період, можна говорити про наявність теоретичної «післядії» розвитку психоаналітичних ідей. Прикладами можуть слугувати психоісторичні розвідки С. Давіденкова, критичні виступи І. Аптера на тему терапевтичного значення гіпнозу та ін. Це свідчить про те, що за той короткий період, коли психоаналіз міг більш-менш вільно розвиватися на теренах України, було закладено певний ґрунт,

¹³ Див.: [Коган, 1935; Коган, 1941].

який дав у подальшому паростки й уможливив сучасний розвиток психоаналізу в нашій країні.

Підбиваючи підсумок цього короткого огляду, слід зазначити, що на початку ХХ століття психоаналіз в Україні мав всі шанси перетворитися на серйозний науковий напрямок: існувало чотири досить потужних психоаналітичних центри; число психоаналітиків зростало; психоаналіз взаємодіяв із вітчизняними психіатричними, психологічними, філософськими, філологічними та художніми напрямками, товариствами та інституціями. З'явилися оригінальні психоаналітичні дослідження в галузях психології розвитку, психіатрії, психології творчості, психоаналітичної метапсихології та, особливо, прикладного психоаналізу. Однак психоаналіз спіткала доля багатьох інших наукових напрямків і дисциплін: педології, психотехніки, генетики, оголошених буржуазної пропагандою і віднесених на території СРСР до категорії «лженаук». Українські лікарі, психологи, гуманітарії впродовж багатьох років були відрізані від професійних контактів із зарубіжними колегами й не мали можливості публічно обговорювати свої ідеї та погляди. Це, поза всяким сумнівом, завадило розвитку новітніх напрямів у багатьох галузях науки та мистецтва, які бурхливо розвивались на початку ХХ століття, зокрема це завадило і розвиткові психоаналітичних досліджень. «Сто років без Фройда» — саме так лаконічно і водночас красномовно означила українську культурну ситуацію другої половини ХХ століття Соломія Павличко: «Психоаналіз Зігмунда Фройда, потім аналітична психологія Карла Юнга, потім Лаканова адаптація Фройда до французького інтелектуального ґрунту, полеміка з Фройдом структуралізму та феноменології, а також його комбінація з різноманітними способами аналізу культури — все це відбувалося без української інтелектуальної участі... В Україні була своя дорога, без психоаналізу і без Фройда» [Павличко, 2002: с. 565].

Але деякі з учених продовжували читати праці закордонних психоаналітиків і мислити в цьому напрямку. Згадаймо хоча б знакову подію в історії радянської психології — Симпозіум з проблем несвідомого у психічній сфері, що відбувся у Тбілісі в жовтні 1979 року. Одним з його активних організаторів, поряд із грузинськими колегами-психологами А. Прангішвілі та А. Шерозія, був психолог та нейрофізіолог Філіп Бассін, який після закінчення Харківського медичного інституту з 1931-го по 1936-й працював у згадуваній Всеукраїнській психоневрологічній академії, де в цей час працювали українські психоаналітики, і це справило на нього значний вплив. Надалі Бассін видав фундаментальну працю «Проблема “несвідомого” (Про неусвідомлені форми вищої нервової діяльності)» (1968). Його дослідження і дискусії навколо проблеми несвідомого стали головною платформою міжнародного інтердисциплінарного симпозіуму у Тбілісі. За матеріалами симпозіуму було видано чотиритомник «Несвідоме. Природа, функції, методи дослідження». Це ще раз відсилає нас до питання спадкоємності психоаналітичних ідей у вітчизняній науці.

Отже, латентний період також відіграв свою роль у сьогоденнішому відродженні психоаналізу в Україні.

Що стосується терміна «український психоаналіз» і його коректності, то, на мій погляд, якщо розглядати психоаналіз не у вузькому сенсі цього поняття тільки як клінічний метод психотерапії, а в ширшому культурно-філософському контексті як «аналіз душі» (від грец. *psyche* — душа), то такий термін може бути прийнятним. Навіть на підставі цього короткого огляду розвитку психоаналізу в Україні можна констатувати, що теоретичні ідеї психоаналізу набули визнання та осмислення і можуть розглядатися як явище українського культурно-національного життя. Психоаналіз — це не тільки специфічний терапевтичний метод лікування психічних захворювань, це певний дискурс, метод інтерпретації, певна філософська концепція. Праці Івана Франка, Степана Балає, Валеріана Підмогильного, Якіма Яреми, Сильвестра Гаєвського, Абрама Халецького, Якова Когана демонструють нам початок розвитку українського психоаналізу, початок творчих досліджень і підходу до проблеми несвідомого. Вагомий внесок у розвиток психоаналізу зробили одеська, київська, харківська та львівська школи. Однак слід зазначити, що історія розвитку психоаналізу в Україні ще мало вивчена, адже поки єдина праця на цю тему «Історія психоаналізу в Україні» (1996; упоряд. І.І. Кутько, Л.І. Бондаренко, П.Т. Петрюк. Харків: Основа) не дає повної картини розвитку психоаналізу, на що вказували й самі автори. Після виходу «Історії психоаналізу» в різних виданнях з'явилися окремі цікаві статті в контексті цієї проблематики, але загалом залишається ще багато питань, які чекають на свої відповіді і своїх дослідників.

У підсумку хотілося б зазначити, що звертаючись до своєї історії, ми часто впадаємо в крайнощі й або применшуємо значення якихось історичних подій, або перебільшуємо їх: і те і те, на мій погляд, відсилає нас до національного «комплексу меншовартості», від якого давно пора позбавлятися. І одним зі шляхів виходу з такої ситуації є уважне і дбайливе вивчення своєї історії, зокрема її інтелектуальної складової, до якої, безумовно, належить і історія розвитку психоаналізу в Україні. Серед наших піонерів-психоаналітиків були талановиті вчені-практики, письменники, діячі мистецтва, що залишили нам свою творчу, наукову, архівну спадщину, яку треба вивчати, аналізувати і вводити до сучасного інтелектуального дискурсу.

ДЖЕРЕЛА

- Аптер, И.М. (1929). *Сексуальные неврозы и их терапия*. Харьков.
- Асмус, В.Ф. (1990). *Философия в Киевском университете в 1914–1920 годах*. *Вопросы философии*, 8, 90–108.
- Балає, С. (2002). З психології творчості Шевченка. В: *Зібрання праць: у 5-ти т.* (т. 1, сс. 174–210). Львів, Одеса: ІФЛІС ЛФС “Cogito”.
- Берглер, Е. (1923). Психоаналіз. Суть та значення науки проф. З. Фрейда. *Червоний шлях*, Харків, 6/7, 119–135.

- Бирштейн, И.А. (1913). Сон В.М. Гаршина: Психоневрологический этюд к вопросу о самоубийстве. *Психотерапия*, 4, 221–234.
- Валявко, И. (2017). Родина и истоки украинского психоанализа. *Психоанализ*, 1 (20), 139–159.
- Валявко, І. (2018). До проблеми «національної ідентичності». *Ucrainica Mediaevalia*, Київ, 1, С.103–109
- Вульф, М.В. (1909). О психоаналитическом методе лечения (Теория Freud'a). *Терапевтическое обозрение*, 7, 159–168.
- Вульф, М.В. (1911). Критический обзор немецкой психоаналитической литературы за 1909 г. *Психотерапия*, 4/5, 22–31.
- Вульф, М.В. (1925). К психоанализу кокетства. *Современная психоневрология*, 3/4, 33–43.
- Вульф, М.В. (1926а). Памяти доктора К. Абрагама. *Современная психоневрология*, 2 (2), 218–222.
- Вульф, М.В. (1926б). *Фантазия и реальность в психике ребенка*. Одесса.
- Вульф М.В. (1926с). Открытое письмо редактору. *Современная психоневрология*, 2 (3), 354–359.
- Вульф, М.В. (1929). Психология детских капризов. В: *Вопросы теории и практики психоанализа*. Одесса.
- Выготский, Л.С., Лурия, А.Р. (1989). Предисловие к русскому переводу работы «По ту сторону принципа удовольствия». В: З. Фрейд, *Психология бессознательного*. Москва: Просвещение.
- Гаєвський, С. (1926). Фрейдизм у літературознавстві. *Життя й революція*, 10, 70–75.
- Гаккебуш В.М. (1925). К критике современного применения психоаналитического метода лечения. *Современная психоневрология*, 8, 89–96.
- Гаккебуш, В.М. (1926). Ответ председателю российского психоаналитического Общества д-ру М.В. Вульфу. *Современная психоневрология*, 2 (3), 359–360.
- Гейманович, А.И. (1910). О психоаналитическом методе лечения неврозов (по Freud'у). *Харьковский медицинский журнал*, 6, 44–56.
- Губер-Гриц, Д.С. (1926). Гипноз как психоаналитический метод в рефлексологическом освещении. *Современная психоневрология*, 2 (3), 311–323.
- Дрознес, М.Я. (1907). *Задачи медицины в борьбе с современной нервозностью*. Одесса.
- Дрознес, Л.М. (1911). *Об онанизме. Популярное изложение взгляда психоаналитической школы проф. Freud'a на сущность онанизма и его лечение*. Санкт-Петербург.
- Дрознес, Л.М. (1914). Био-психологическая основа бреда душевно-больных. *Терапевтическое обозрение*, 4.
- Дрознес, Л.М., Скальковский, Г.А. (1925). *Основы процесса индивидуального и коллективного развития, обусловленного средой*. Одесса.
- История психоанализа в Украине* (Сост. И.И. Кутько, Л.И. Бондаренко, П.Т. Петрюк) (1996). Харьков: Основа.
- Классический психоанализ и художественная литература* (2002). Санкт-Петербург: Питер.
- Коган, Я.М. (1926). *Отождествление и его роль в художественном творчестве*. В: *Вопросы теории и практики психоанализа*. Одесса.
- Коган, Я.М. (1927а). Ассоциативный эксперимент в применении к изучению личности преступника. В: *Изучение преступности и пенитенциарная практика* (вып. 1, сс. 40–54). Одесса.
- Коган, Я.М. (1927б). Про деякі паралелі лібідинозного розвитку в філогенезі та онтогенезі. *Етнографічний вісник*, 5, 202–215.
- Коган, Я.М. (1928). О татуировке у преступников. В: *Изучение преступности и пенитенциарная практика* (вып. 2, сс. 53–112). Одесса.
- Коган, Я.М. (1935). О проявлении Эдипового комплекса в шизофрении. В: *Юбилейный сборник, посвященный 35-летию Одесской психиатрической больницы* (сс. 1–10). Одесса: Издательство Одесского медицинского института.

- Коган, Я.М. (1941). *О структуре парафренических заболеваний*. Одесса: Издательство Одесского медицинского института.
- Лихницький, В.Н. (1912). *Психотерапия и психоанализ*. Одесса.
- Малис, Г. (1924). *Психоанализ коммунизма* (Предисловие К.И. Платонова). Харьков: Космос.
- Малис, Г.Ю. (1929). *Пути психологии*. Ленинград: Издательство «Работник просвещения».
- Мокульський, К.С. (1931). Дискусійні питання та проблеми вчення про поведінку. *Комуністична освіта*, 5/6, 69–83.
- Павличко, С. (2002). *Теорія літератури*. Київ: Основи.
- Перлін, М. (1926). Фройдизм і марксизм. *Життя й революція*, 4, 108–113; 6, 80–87.
- Перлін, Є. (1927). Знов про фройдизм та мистецтво. *Життя й революція*, 9, 287–294.
- Підмогильний, В. (1927). Іван Левицький-Нечуй: Спроба психоаналізу творчості. *Життя й революція*, 9, 295–303.
- Райх, В. (1922). Дialeктический материализм и психоанализ. *Под знаменем марксизма*, 7–8, 180–206.
- Роменець, В.А. (1967). До питання про Фройдизм та його критику на Україні. В: *З історії філософії на Україні* (сс. 135–143). Київ: Наукова думка.
- Рыжков, В.Н. (1922). Психоанализ как система воспитания. *Путь просвещения*, Харьков, 6, 96–218.
- Смирнов, Д.А. (1927). *Общая педология*. Днепропетровск: Дино.
- Ференци, Ш. (1925). *Интроекция и перенесение*. Одесса.
- Франко, І. (1981). Із секретів поетичної творчості. В: І. Франко, *Зібрання творів: у 50-ти т. Т. 31: Літературно-критичні праці (1897–1899) І. Франко* (сс. 45–120). Київ: Наукова думка.
- Фрейд, А. (1927). *Введение в технику детского психоанализа*. Одесса.
- Фрейд З. (1912). Бред и сны в «Градиве» Йенсена. В: В. Йенсен, *Градива. Фантстические приключения в Помпее*. Одесса: Жизнь и душа.
- Фрейд, З. (1919). *Очерк истории психоанализа*. Одесса: Психе.
- Фрейд, З. (1923). *Очерк истории психоанализа*. В: З. Фрейд, *Основные психологические теории в психоанализе* (сс. 17–75). Москва, Петронрад: Государственное издательство.
- Фрейд, З. (1926). *Психоаналитические этюды* (пер. с нем. и предисл. д-ра Я.М.Когана). Одесса: Полиграф.
- Халецкий, А.М. (1926). Психоанализ личности и творчества Шевченко. *Современная психоневрология*, 2 (3), 347–354
- Халецкий, А.М. (1927). К вопросу о сексуальной символике бреда душевнобольных. *Современная психоневрология*, 2, 133–139.
- Халецкий, А.М. (1928). К психологии хулиганства. В: *Изучение преступности и пенитенциарная практика* (вып. 2, сс. 5–28). Одесса.
- Эткинд, А.М. (1993). *Эрос невозможного: История психоанализа в России*. Санкт-Петербург: Медуза.
- Юнг, К. (1923). Конфликт детской души. *Путь просвещения*, 1, 115–142.
- Юринец, В.А. (1924). Фройдизм і марксизм. *Под знаменем марксизма*, 8/9, 51–93.
- Ярема, Я. (1933). Дитячі переживання і творчість Шевченка зі становища психоаналізу. Львів: Товариство «Учительська громада».
- Ярошевський, К. (1925). Психоаналіз та його місце в сучасній психології. *Життя й революція*, 6/7, 77–81.
- The Freud-Jung Letters (1974). *The Correspondence Between Sigmund Freud and C.G. Jung*. Londres. Retrieved from: <http://www.scribd.com/doc/78404737>

Одержано 14.04.2020

REFERENCES

- Apter, I.M. (1929). *Sexual neurosis and their therapy*. [In Russian] Kharkiv. [= Аптер 1929]
- Asmus, V.F. (1990). Philosophy at Kyiv University in 1914-1920. [In Russian] *Voprosy filosofii*, 8, 90-108. [= Асмус 1990]
- Balei, S. (2002). On the psychology of Shevchenko's creative activity. [In Ukrainian] In: *Collected works: In 5 vols.* (vol. 1, pp. 174-210). Lviv, Odesa: IFLIS LFS "Cogito". [= Балей 2002]
- Bergler, Ye. (1923). Psychoanalysis. The essence and importance of prof. Freud's learning. [In Ukrainian]. *Chervonyi Shliakh*, Kharkiv, 6/7, 119-135. [= Берглер 1923]
- Birshtein, I.A. (1913). V.M. Garshin's dream: A neuropsychiatric sketch on the issue of suicide. [In Russian]. *Psikhoterapia*, 4, 221-234. [= Бирштейн 1913]
- Classical Psychoanalysis and Belles-Lettres* (2002). [In Russian]. St. Petersburg: Piter. [= Классический психоанализ 2002]
- Droznos, L.M. (1907). *The tasks of medicine in the fight against modern nervousness*. [In Russian]. Odessa. [= Дрознес 1907]
- Droznos, L.M. (1911). *On masturbation. A popular view of the prof. Freud's psychoanalytic school on the essence of masturbation and its treatment*. [In Russian] St. Petersburg. [= Дрознес 1911]
- Droznos, L.M. (1914). Bio-psychological basis of the mental patients' delirium. [In Russian] *Terapevticheskoe Obozrenie*, 4. [= Дрознес 1914]
- Droznos, L.M., Skalkovskii, G.A. (1925). *The Basics of the Process of Individual and Collective Development Determinated by environment*. [In Russian]. Odessa. [= Дрознес, Скальковский 1925]
- Etkind, A.M. (1993). *Eros of the Impossible: A History of Psychoanalysis in Russia*. [In Russian]. Sanct-Petersburg: Meduza. [= Эткинд 1993]
- Ferenczi, S. (1925). *Introjection and transference*. [In Russian] Odessa. [= Ференци 1925]
- Franco, I. (1981). Some of the secrets of poetic creativity. [In Ukrainian]. In: I. Franco, *Collected works: in 50 vols. T. 31: I. Franko's Literary-Critical Works (1897-1899)* (pp. 45-120). Kyiv: Naukova dumka.
- Freud, A. (1927). *Introduction to the technique of child psychoanalysis*. [In Russian] Odessa. [= Фрейд 1927]
- Freud, S. (1912). Delirium and dreams in Jensen's "Gradive". In: W. Jensen, *Gradiva. Fantastic adventures in Pompeii*. [In Russian] Odessa: Zhizn' i dusha. [= Фрейд 1912]
- Freud, S. (1919). *Essay on the history of psychoanalysis*. [In Russian] Odessa: Psikhe. [= Фрейд 1919]
- Freud, S. (1923). Essay on the history of psychoanalysis. In: S. Freud, *Basic psychological theories in psychoanalysis* (pp. 17-75). [In Russian] Moscow, Petrograd: State Publishing House. [= Фрейд 1923]
- Freud, S. (1926). *Psychoanalytic studies*. [In Russian] Odessa: Poligraph. [= Фрейд 1926]
- Gakkebusch, V.M. (1925). On criticism of the modern application of the psychoanalytic method of treatment. [In Russian]. *Sovremiennaia Psikhonevrologia*, 8, 89-96. [= Гаккебуш 1925]
- Gakkebusch, V.M. (1926). Response to the Chairman of the Russian Psychoanalytic Society, Dr. M.V. Vulf. [In Russian]. *Sovremiennaia Psikhonevrologia*, 2 (3), 359-360. [= Гаккебуш 1926]
- Geimanovich, A.I. (1910). On the psychoanalytic method of treating neurosis (according to Freud). [In Russian] *Kharkovskii Meditsinskii Zhurnal*, 6, 44-56. [= Гейманович 1910]
- Guber-Grits, D.S. (1926). Hypnosis as a psychoanalytic method in reflexological theory coverage. [In Russian] *Sovremiennaia Psikhonevrologia*, 2 (3), 311-323. [= Губер-Гриц 1926]
- Haievskiy, S. (1926). Freudism in Literary Studies. [In Ukrainian] *Hzyttia i Revolutsia*, 10, 70-75. [= Гаевський 1926]

- Jung, C. (1923). The conflict of the child's soul. [In Russian] *Put' Prosveshchenia*, 1, 115-142. [= Юнг 1923]
- Khaletskii, A.M. (1926). Psychoanalysis of Shevchenko's personality and creative actiivity. [In Russian] *Sovremiennaia Psikhonevrologia*, 2 (3), 347-354. [= Халецкий 1926]
- Khaletskii, A.M. (1927). On the question of the sexual symbolism of the delirium of the mental patients. [In Russian] *Sovremiennaia Psikhonevrologia*, 2, 133-139. [= Халецкий 1927]
- Khaletskii, A.M. (1928). On the psychology of hooliganism. [In Russian] In: *Crime Studies and Penitentiary Practice* (vol. 2, pp. 5-28). Odesa. [= Халецкий 1928]
- Kogan, Ya.M. (1926). Identification and its role in artistic creation. [In Russian] In: *Questions of the theory and practice of psychoanalysis*. Odessa. [= Коган 1926]
- Kogan, Ya.M. (1927a). An associative experiment as applied to the study of the identity of the offender личности преступника. [In Russian] In: *Crime Studies and Penitentiary Practice* (vol. 1, pp. 40-54). Odesa. [= Коган 1927a]
- Kogan, Ya.M. (1927b). Some parallels of libidinous development in phylogeny and ontogeny. [In Ukrainian] *Etnografichnyi visnyk*, 5, 202-215. [= Коган 1927b]
- Kogan, Ya.M. (1928). About the tattoo of criminals. [In Russian] In: *Crime Studies and Prison Practice* (vol. 2, pp. 53-112). Odessa. [= Коган 1928]
- Kogan, Ya.M. (1935). On the manifestation of the Oedipus complex in schizophrenia. [In Russian] In: *The Anniversary collection dedicated to the 35th anniversary of the Odesa Psychiatric Hospital* (pp. 1-10). Odesa: Publishing House of the Odesa Medical Institute. [= Коган 1935]
- Kogan, Ya.M. (1941). *On the structure of paraphrenic diseases*. [In Russian] Odesa: Publishing House of the Odesa Medical Institute. [= Коган 1941]
- Likhmitskii, V.N. (1912). *Psikhoterapia i Psikoanaliz*. [In Russian]. Odesa. [= Лихницкий 1912]
- Malis, G. (1924). *The psychoanalysis of communism*. (Preface by K.I. Platonov). [In Russian] Kharkiv: Kosmos. [= Малис 1924]
- Malis, G. (1929). *The Paths of Psychology*. [In Russian] Leningrad: Publishing House «Rabotnik prosveshchenia» [= Малис 1929]
- Mokul'skyi, K.S. (1931). Discussion questions and problems of the doctrine of behavior. [In Ukrainian]. *Komunistychna Osvita*, 5/6, 69-83. [= Мокульський 1931]
- Pavlychko, S. (2002). *Literature theory*. [In Ukrainian] Kyiv: Osnyov. [= Павличко 2002]
- Perlin, M. (1926). Freudism and Marxism. [In Ukrainian] *Zhuttia i Revolutsia*, 4, 108-113; 6, 80-87. [= Перлін 1926]
- Perlin, Ye. (1927). Again about Freudism and the arts. [In Ukrainian] *Zhuttia i Revolutsia*, 9, 287-294. [= Перлін 1927]
- Pidmohyl'nyi, V. (1927). Ivan Levitsky-Nechuy: An attempt at psychoanalysis of creativity. [In Ukrainian]. *Zhyttia i Revolutsia*, 9, 295-303. [= Підмогильний 1927]
- Raikh, W. (1922). Dialectical materialism and psychoanalysis. [In Russian] *Pod Znamieniem Marksizma*, 7-8, 180-206. [= Райх 1922]
- Romenets, V.A. (1967). On the issue of Freudism and its criticism in Ukraine. [In Ukrainian]. In: *On the History of Philosophy in Ukraine* (pp. 135-143). Kyiv: Naukova Dumka.
- Ryzhkov, V.N. (1922). Psychoanalysis as a system of education. [In Russian] *Put' Prosveshchenia*, Kharkiv, 6, 96-218. [= Рьжков 1922]
- Smirnov, D.A. (1927). *General pedology*. [In Russian] Dnepropetrovsk: Dino. [= Смирнов 1927]
- The Freud-Jung Letters (1974). *The Correspondence Between Sigmund Freud and C.G. Jung*. Londres. Retrieved from: <http://www.scribd.com/doc/78404737>
- The History of Psychoanalysis in Ukraine* (Comp. I.I. Kutko, L.I. Bondarenko, P.T. Petryuk) (1996). [In Russian] Kharkiv: Osnyov. [= История психоанализа 1996]

- Valiavko, I. (2017). Homeland and origins of Ukrainian psychoanalysis. [In Russian]. *Psikhoanaliz*, 1 (20), 139-159. [= Валявко 2017]
- Valiavko, I. (2018) On the problem of «national identity». [In Ukrainian]. *Ucrainica Mediaevalia*, Kyiv, 1, 103-109 [=Валявко 2018]
- Vulf, M.V. (1909). About the psychoanalytic method of treatment (Freud's Theory). [In Russian] *Terapevticheskoe Obozrenie*, 7, 159-168. [= Вульф 1909]
- Vulf, M.V. (1911). A critical review of German psychoanalytic literature in 1909. [In Russian] *Psikhoterapia*, 4/5, 22-31. [= Вульф 1911]
- Vulf, M.V. (1925). On the psychoanalysis of coquetry. [In Russian] *Sovremiennaia Psikhonevrologia*, 3-4, 33-43. [= Вульф 1925]
- Vulf, M.V. (1926a). In memory of Dr. C. Abraham. [In Russian]. *Sovremiennaia Psikhonevrologia*, 2 (2), 218-222. [= Вульф 1926a]
- Vulf, M.V. (1926b). *Fantasy and reality in the psyche of a child*. [In Russian] Odesa. [= Вульф 1926b]
- Vulf M.V. (1926c). Open letter to the editor. [In Russian] *Sovremiennaia Psikhonevrologia*, 2 (3), 354-359. [= Вульф 1926c]
- Vulf, M.V. (1929). Psychology of children's whims. [In Russian] In: *Questions of the theory and practice of psychoanalysis*. Odesa. [= Вульф 1929]
- Vygotskii, L.S., Luria, A.R. (1989). Preface to the Russian translation of "Beyond the Principle of Pleasure". [In Russian] In: S. Freud, *Psychology of the unconscious*. Moscow: Prosveshchenie. [= Выготский, Лурья 1989]
- Yarema, Ya. (1933). *Children's Experiences and Creative Activity of Shevchenko from the Position of Psychoanalysis*. [In Ukrainian] Lviv: Uchytel's'ka hromada. [= Ярема 1933]
- Yaroshevskiy, K. (1925). Psychoanalysis and its place in modern psychology. [In Ukrainian] *Zhyttia i Revolutsia*, 6/7, 77-81. [= Ярошевський 1925]
- Yurinet, V.A. (1924). Freudianism and Marxism. [In Russian] *Pid Praporom Marksyzmu*, 8-9, 51-93. [= Юринетц 1924]

Received 14.04.2020

Iryna Valiavko, Candidate of Sciences in Philosophy,
Senior Research Fellow at the Department of History
of Philosophy in Ukraine,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 02000
ivaliavko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9884-7132>

S. FREUD AND PSYCHOANALYSIS IN UKRAINE (first half of 20th century)

The article examines the history of the development and perception of S. Freud's concepts in Ukraine in the first half of the twentieth century. The author notes that the history of psychoanalysis has been removed from our historical and cultural memory for many years, and the works of Ukrainian psychoanalysts in the Soviet era have entirely fallen out of scientific circulation. However, at the beginning of the twentieth century, psychoanalysis started developing quite successfully in Ukraine and had prospects for further development and deepening. The author examines four main centres for the spread of psychoanalysis in Ukraine in the first half of the twentieth century: Kyiv, Odesa, Kharkiv and Lviv and highlights their peculiarities. It also analyzes four periods of the spread and development of psychoanalysis on the territory of Ukraine: 1. The perception and spread of psychoanalysis (1900-1917); 2. Creative development and rethinking of psychoanalysis in Ukraine (20s-early 30s); 3. Criticism and Prohibition of Psycho-

analysis (the 30s); 4. The underground or “latent” period of psychoanalysis (30-50’s). In conclusion, the author states that theoretical ideas of psychoanalysis have received their recognition and understanding and can be considered as a phenomenon of Ukrainian cultural and national life. Among our pioneer psychoanalysts, there were quite a lot of talented scientist and practicing psychiatrists, writers, and artists who left us their creative, scientific, archival heritage to be studied, analyzed and introduced into modern psychoanalytic discourse. The works of Ivan Franko, Stepan Balei, Valerian Pidmohylnyi, Yakim Yarema, Selvestr Haievskyi, Abram Khaletskii, Yakiv Kogan show us the beginning of the development of Ukrainian psychoanalysis, the beginning of creative research and approach to the problem of the unconscious.

Keywords: *S. Freud, psychoanalytic movement, periods and centres of development of psychoanalysis in Ukraine, Freudian-Marxism, applied psychoanalysis, continuity of ideas, Ukrainian psychoanalysis.*